

Duško Štefanović

ZASTUPLJENOST PRIRODNIH I TEHNIČKIH ZNANOSTI U LEKSIKONIMA OPĆEG TIPA

SAŽETAK. Analizirana je zastupljenost pojedinih struka u leksikonima općeg tipa nastalim u različitim sredinama. Uspoređene su humanističke i društvene znanosti te umjetnost prema prirodnim znanostima i tehničkim disciplinama. Ustanovljeno je da omjer zastupljenosti među tim dvjema skupinama teži prema omjeru 2 : 1 u *Meyerovu leksikonu* (1982. i 1983.) i u *Leksikonu JLZ* (1974.), a prema omjeru 1 : 1 u *enciklopediji izdavača Random House* (1977.). Razmatrani su uzroci takve zastupljenosti struka, što se pokušalo dovesti u vezu s utjecajem različitih sredina, njihovim povijesnim i kulturnim okruženjem i stupnjem ekonomske razvijenosti.

Cjelokupna ljudska spoznaja, znanje i vještine, dostignuća u najrazličitijim oblastima psihičke i fizičke djelatnosti već se stoljećima sakupljaju i opisuju u djelima enciklopedijskog i leksikografskog karaktera. Pritom se izdaju često vrlo opsežne edicije općeg tipa, ali i specijalizirana djela koja opisuju neki uži vid ljudskog znanja, jedno područje ili struku.

Prilikom koncipiranja enciklopedije ili leksikona općeg tipa, znači djela koje, već prema opsegu, općenitije ili detaljnije, opisuje pojmove koji se odnose na čitavo ljudsko znanje, jedan je od osnovnih problema kako uravnotežiti građu, koliko prostora, što znači težine i važnosti, dati pojedinim područjima djelatnosti, kako odrediti zastupljenost pojedinih struka. Posebno je to složeno pri obradi leksikona u kojoj treba voditi računa, osim ostalog, i o dva bitna kriterija koji se ne moraju nužno podudarati. To su, s jedne strane, objektivna uloga, važnost i značenje struke, a s druge strane tzv. prepoznatljivost struke, tj. raširenost i frekvencija pojmova neke struke u svakodnevnom životu, na što nemali utjecaj imaju i suvremeni tokovi kolanja informacija.

Imajući to u vidu, zanimljivo je usporediti zastupljenost ili udio pojedinih struka u enciklopedijskim i leksikografskim djelima općeg tipa nastalim približno u isto vrijeme, ali u različitim sredinama. Naime, iako takva djela nisu međusobno potpuno neovisna, ipak se može pretpostaviti da će se utjecaj različitih sredina sa svojim povijesnim i kulturnim okruženjem i stupnjem ekonomske razvijenosti donekle reflektirati na karakter takvog djela i na način prikazivanja građe, pa tako i na zastupljenost pojedinih područja i struka.

U tom su cilju uspoređena tri leksikografska djela općeg tipa. Bio je to *Meyers grosses Standardlexikon*, izdanje Bibliografskog instituta u Mannheimu u okviru Meyers Lexikonverlag, 1982. i 1983, zatim *The Random House Encyclopedia*, izdanje Random House, New York, 1977, te *Leksikon Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1974. Iako se ta djela po svom nazivu formalno razlikuju, dva su leksikoni, a treće je nazvano enciklopedijom, usporedba je moguća i opravdana jer su članci međusobno slični po opsegu i načinu prezentacije. Istina je da je broj obrađenih pojmova ponešto, ali ne bitno,

različit, ali ostaje u okvirima uobičajenim za izdanja leksikonskog tipa. Tako je u Meyerovu leksikonu obrađeno oko 50.000 pojmova, u Leksikonu JLZ nešto više od 40.000, a u Random House enciklopediji oko 20.000 pojmova.

Navedena su djela za ovaj prikaz uspoređena s obzirom na broj pojmova, a ne s obzirom na prostor, dakle na broj redaka. Međutim, kako su to djela leksikonskog karaktera, članci su kratki i po opsegu dosta uravnoteženi, pa se s dovoljnom sigurnošću može smatrati da se usporedbe s obzirom na broj pojmova i na utrošeni prostor neće bitno razlikovati.

Usporedba je provedena na nekoliko osnova, a kao glavna je među njima bila zastupljenost humanističkih i društvenih znanosti te umjetnosti s jedne strane, prema prirodnim znanostima i tehničkim disciplinama s druge strane. U stvari, za vrijeme pregleda pojedinih djela registrirani su bili svi pojmovi iz prirodnih znanosti (u prvom redu iz biologije, fizike, kemije, matematike, geografije i geologije) i iz mnoštva tehničkih disciplina i struka, od strojarstva, elektrotehnike i građevinarstva do tehnologije prometa. Pojmovi koji pripadaju humanističkim znanostima (filozofiji, povijesti, filologiji, psihologiji), društvenim znanostima (pravu, ekonomiji, sociologiji, pedagogiji, politologiji itd.) te umjetnosti (likovnoj, glazbenoj, scenskoj, filmskoj) nisu bili posebno registrirani, nego predstavljaju razliku između ukupnog broja obrađenih pojmova i registriranih pojmova. Zbog praktičnih razloga pojmovi iz medicinske znanstvene oblasti (medicine, humane ekologije, veterine, farmakologije) također nisu bili posebno registrirani, pa su u ukupnom iskazu pripojeni prvoj skupini u kojoj su svrstane humanističke i društvene znanosti te umjetnost. Uputnice, kojih je u djelima leksikonskog karaktera uvijek mnogo, nisu uopće uzete u račun.

Prije početka rada ocijenjeno je da na temelju takve usporedbe ne bi smjelo biti bitnih međusobnih razlika između dvaju leksikona nastalih na evropskom tlu, dakle između Meyerova i Leksikona JLZ. Smatralo se također da bi u američkoj enciklopediji udio prirodnih znanosti i tehničkih disciplina trebao biti veći nego u evropskim leksikonima. Takva se ocjena temeljila na pretpostavci da će se u enciklopediji nastaloj u SAD, u relativno mladoj naciji, koja se povijesnim zbivanjima, kulturnim dostignućima i tradicijskim vrednotama ne može mjeriti s evropskim nasljedem, pokloniti relativno manje pažnje upravo tim oblastima, a da će, s druge strane, biti istaknutije i više zastupljene u prvom redu tehničke discipline, u kojima Amerika, kako znamo, prednjači u svijetu. Očekivala se, dakle, razlika kao rezultat uređivačkog opredjeljenja koje se bilo svjesno ili spontano razvilo u danoj sredini.

Opisana usporedba dala je upravo takve rezultate kakvi su se i očekivali, ali se pokazalo da je pretpostavka za njihovo očekivanje bar u jednom svom dijelu bila pogrešna. Naime, omjer humanističkih i društvenih znanosti te umjetnosti prema prirodnim znanostima i tehničkim disciplinama u Meyerovu leksikonu i Leksikonu JLZ vrlo je sličan i iznosi, u Meyerovu leksikonu 65 : 35%, a u Leksikonu JLZ 64 : 36%, razlikuje se, dakle, samo za 1% i teži omjeru 2 : 1. Nasuprot tome, u Random House enciklopediji taj je omjer bitno različit i iznosi približno 53 : 47%, što je svakako bliže omjeru 1 : 1.

Da bi se pretpostavka o uzrocima uočenih razlika provjerila i potvrdila trebalo je učiniti detaljniju analizu i dobiti uvid u zastupljenost pojedinih struka. Kako je već spomenuto, registrirane su samo pojedine prirodne znanosti, te tehničke discipline u cjelini. Ustanovljena je dosta dobra podudarnost u zastupljenosti svih registriranih struka između Meyerova leksikona i Leksikona JLZ. Najbolje je slaganje u zastupljenosti kemije i matematike (međusobna razlika 3,5% i 2%), a najslabije u zastupljenosti

biologije (međusobna razlika 21%). Međutim, pri usporedbi s Random House enciklopedijom dolazi se do zanimljivih opažanja. U prvom redu, zastupljenost tehničkih disciplina u toj enciklopediji, u usporedbi s druga dva leksikona, nije najveća, kako se očekivalo, nego najmanja! Bitno povećanje zastupljenosti opaža se u pojmovima iz biologije i geografije, koje su i najzastupljenije struke među svim prirodnim znanostima i tehničkim disciplinama. Razlika u zastupljenosti biologije u Random House enciklopediji prema bližoj vrijednosti, prema Meyeru, iznosi 46%, a prema Leksikonu JLZ još je veća, čak 58%. U geografiji razlika prema Leksikonu JLZ iznosi 24%, a prema Meyeru 39%.

U geografskim se pojmovima vidi da opisana razlika proizlazi iz različite zastupljenosti pojmova o naseljima, u prvom redu o gradovima. Gradovi su, naime, u ovom radu bili posebno registrirani i lako se opaža da ih je relativno najviše u Random House enciklopediji, što se može tumačiti velikim teritorijem američkog tla, u prvom redu Sjedinjenih Američkih Država, tj. potrebom da se u nacionalnoj enciklopediji opiše i veći broj naselja.

Pregledom biološke struke, koja je glavnim uzročnikom razlika među trima leksikonima, opaženo je da se Random House enciklopedija posebno ističe navođenjem mnoštva vrsta i podvrsta pojedinih životinja, ponajprije pasa i ptica. To, međutim, nije imalo, koliko se moglo zapaziti, nikakvo lokalno obilježje, pa se uzroci mnogo veće zastupljenosti bioloških pojmova u Random House enciklopediji nisu mogli povezati s razlikama sredina u kojima su uspoređivana djela nastala.

U ovom su prikazu navedena samo neka razmatranja, ali bi se detaljnijim pregledom našlo i drugih zanimljivih opažanja, pogotovo s obzirom na istaknute osobe, pisce, znanstvenike i pronalazače koji su također bili posebno registrirani,

U zaključku se može konstatirati da je utjecaj sredine u kojoj neko enciklopedijsko ili leksikografsko djelo nastaje često nepredvidiv i ne mora biti od veće važnosti, ali ga niti ne bi trebalo unaprijed sasvim isključiti.

REPRESENTATION OF NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES IN THE GENERAL-TYPE LEXICONS

SUMMARY. The representation of particular fields of human knowledge in the general-type lexicons issued in different countries was compared by analyzing the number of relevant articles. A comparison was made for humanistic and social sciences and arts versus natural sciences and technical branches. It is found that the ratio between these two groups was approximately 2 : 1 in the *Meyers Lexikon* (1982, 1983) and in the *Lexicon JLZ* (1974), but that the ratio approached 1 : 1 in the *Random House Encyclopedia* (1977). An attempt is made to put these results into connection with the influence of various environments, their historic and cultural heritage and degree of economic development.